چاوپێکەوتن

کەمال غەمبار:

ئێستا بەتێڕوانینێکی نوێوە دەنووسم

هەڤپەیڤینی: لەتیف هەڵمەت، عەتا قەرەداغی، عەبدوڵڵا تاهیر بەرزنجی

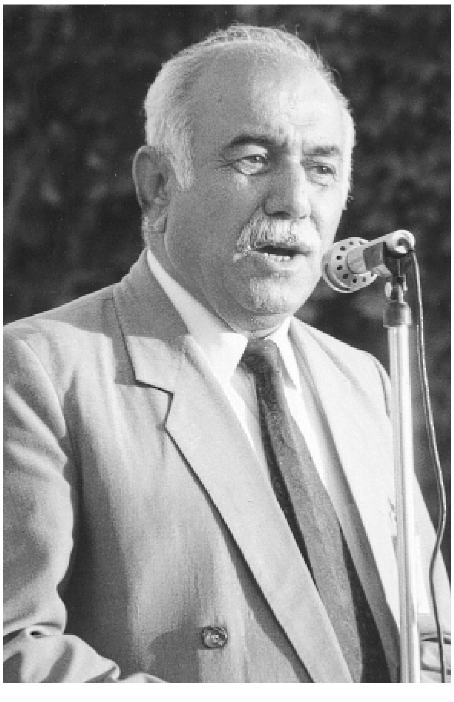

"

کەمال غەمبار یەکێکە لە ڕەخنەگرە ناسراوەکانی حەفتاکان، بە عەرەبی و کوردی خزمەتێکی زۆری ئەدەبی کوردی کردووە، شەوێک لە سلێمانی لە ئوتێل میردا کەوتینە گفتوگۆ، دەربارەی شیعر و ڕەخنە و ڕۆژنامەنووسی و یادگارییەکانی. ڕاستەوخۆ بەم شێوەیە وەڵامی داینەوە:

"

*** کەی و چۆن هاتوویتیـە ناو بواری ڕەخنەوە. ئایا سـەرەتاشـتـان هەر بە ڕەخنە دەستت پێکردووە؟**

– قـسـەیەک هـەیە دەڵێ: هەمـوو ڕەخنەگرێ شـاعـیـرێکی سـەرنەکەوتـوو بووە، بەڵام من هەرگیـز لەگەڵ ئەو بۆچوونـەدا نیم، ڕاسـتـە مـن لە سـەرەتادا بە شـیـعـر دەسـتم پـێ کرد لە دواتر خـۆم لـە بواری ڕەخنەدا بینیـیـەوە. ئەوەی کـە هانـی دام زیاتر لەم بوارەدا کـاربکەم ئەوەبوو، کـە لە کـۆلێـژی پەروەردە سـاڵانی ١٩٦٠– ١٩٦١ پرۆفـیـسـۆرێک بە نـاوی د. سلم النعیـمی سـەردەمی شیـعـری جـاهیلییـەوە هـەتاکـو سـەردەمی سـەدەکـانی ناوەڕاست و لە دواییدا نازک الملائکە، چەند محـازەرەیەکی دەربارەی شـیـعـری نوێ و ئەدەبی نوێ پێگوتین. واتە ئـەوە ورووژاندنم بـوو بەرەو ڕەخـنـەی ئـەدەبی بـردم. زۆرجـــاریش هـەندێ لە برادەرانـی کۆلێژی ئەدەبیاتی کوردی کە (عەلائەدین سەجادی) ڕەخنەی پێدەگوتن نموونەی شیـعریان بۆ مـن دەهێناو بـۆم شـی دەکـردنەوە، لە دوایـیـدا دوای دەرچـوونم وەک مـامـۆسـتـا وانـەی ڕەخنەی ئەدەبم لە قوتابخانەی ئامادەیی و پەیمانگا و کۆلێژی ئادابی زانکۆی سەلاحەددین گوتۆتەوە.

*** سـەرەتا بە کوردی، یان بە عەرەبی دەستت بەنووسـین کرد؟**

– لە ڕاسـتـیـدا من هـەر لە قـۆناغی سـەرەتاییـدا لە ڕێگەی گـۆڤـاری گـەلاوێژەوە فـێـری خوێندنەوە و نـووسـین بووم. لە بیرمـە لە پۆلـی پێنجـەمی سـەرەتایی بووم دەفـتـەرێکی سـەد پەڕەییم بۆ خوێندنکارێکی دەوڵەمـەند نووسییەوە بەرانبـەر ژمارەیەک گۆڤاری گەلاوێژ. ئیتر چەند هەوڵێکی سـەرەتاییم لـە بواری شیـعـردا دەست پێ کرد، بەڵام کە گەیشـتـمـە قۆناغی دواناوەندی لـەبیـرمـە لە پۆلی چوارەمـدا یەکـەمین شـیـعـرم بە عـەرەبی نووسـی کـە ئەمـە دەقەکەیەتی:

حبيبتي اني اليك لمحتاج
ان سوق جمالك لها رواج
انت التي تنيرين مشاعري
ولتبديد ظلمة قلبي سراج
وانا كالفراش اطوف حولك
و أنت أمامي كالمصباح وهاج
لقد قيل ان الحب جريمة

و مـــا عـــقـــابـهـــا الا الزواج

ئەمـە سـەرەتا دەست. پێکردنم بوو بە شیعری عەرەبی. یەکەمین شیعری کوردیم ساڵی ١٩٥٦ بڵاوکردۆتەوە لە گۆڤاری إذاعة بغداد کە ئەمە نموونەیەتی:

گـوڵ و گـوڵزار، شنەی شـەمـاڵ

زەردەخـــەنەی جـــوانی منداڵ

ئاسمانی ساو و دووچاوی کاڵ

هـەمـــوو جـــوانن وەکـــو بەهار

شـــادی دڵن دڵی غـــەمـــبـــار

بـەڵام ســـــۆزی دایکی نازدار

زیاتر دڵ ئەکـا بـەخـتـــیـــار

*** ئەی یەکەم بابەتی رەخنەییت کەی و لە چیدا بڵاوبۆتەوە و دەربارەی چی بوو. ناونیشانەکەی چییە؟**

– یەکەم نووسینی رەخنەیی ئەدەبیم بە زمانی عەرەبی بوو، لە گۆڤاری الثقافة، صلاح خالص ساڵی ١٩٧٣ دەربارەی (عەبدوڵڵا پەشێو) بوو.

*** ئەی وا بزانین شتێکت لە (الأديب العراقي)دا بڵاوکردۆتەوە؟**

– ئەوە نووسینی خۆم نەبوو، بەڵکو وەرگێڕانی چیرۆکی (خازێ-ی ئیبراهیم ئەحمەد)ە، لە ١٩٦٧دا چاوپێکەوتنی رۆژنامەنووسییان لەگەڵ سازدام و لە گۆڤاری (فكاهة) بڵاو بۆتەوە.

*** یەکەم مامۆستا کە کاریگەری لەسەرت هەبووبێت لە بواری ئەدەبدا؟**

– یەکەم مامۆستا کە هانی دام بۆ خوێندنەوەی شیعر و ئەزبەرکردنی مامۆستا (عەبدولەجید شێخ نووری) بوو کە شیعرەکانی (فایەق بێکەس)ی وەک نابەزین، داری ئازادی، کوردە بەسیەتی و.. تاد پێ ئەزبەر کردین. من یەکەمین قوتابی بووم لە قۆناغی سەرەتاییدا کە هەموو رۆژ لە ریز دەردەچووم بە دەنگێکی گەرم و گوڕ شیعرم دەخوێندەوە.

یەکەمین پەخشانیش کە لەبەرم کردبێ ساڵی ١٩٥٠ بوو لە گەلاوێژدا بڵاوکرابووەوە هێشتا زۆر لە بڕگەکانم لەبیرماوە. ئەویش بە ناوی (ئەوانەی نامرن – ئەبراهام لانکوڵن. ع. و. نووری).

*** یەکەمین کتێبی کوردی و یەکەمین کتێبی عەرەبی کە سەرنجیان ڕاکێشاویت؟**

– یەکەمین کتێبی کوردی ساڵی ١٩٥٠ خوێندوومەتەوە بە ناوی (هاوڕێی منداڵی– شاکر فەتاح)، هەروەها یەکەمین کتێبی عەرەبی کتێبێکی جبران خلیل جبران بوو (المواکب).

*** چۆن سەیری ڕەخنەی ساڵانی حەفتا دەکەیت؟**

زۆربەی ڕەخنەکان خاڵی نەبوون لە کارتێکردنی ئایدیۆلۆژیا زیاتر بایەخیان بە ناوەڕۆک دەدا لەوەی بایەخ بە لایەنی هونەری بدەن. مەگەر جاروبار لەملا و لەولا هەندێ ڕەخنەگر توانیبێتیان لە مەسەلەی تەکنیکی شیعر و چیرۆک نزیک ببنەوە.

*** ئایا ڕەخنەگرانی ساڵانی حەفتا توانیویانە بەردەوام بن لەو بوارەدا؟**

ئەوانەی کە ڕەخنەیان دەنووسی ژمارەیەکی کەم بوون هەندێکیان گۆڕەپانەکەیان چۆڵ کردووە، هەندێکیشیان بەردەوامن، بەڵام دوورن لە ئەدەب و ڕەخنەی نوێ. لەبەرئەوە نەیانتوانیوە خۆیان پێ بگەیەنن و شتی نوێ پێشکەش بکەن.

*** دەتوانن ئاماژە بۆ هەندێ نووسین و ناوی ڕەخنەگر بکەن؟**

– بەڵێ هەندێ لەوانەی لەو ساڵانەدا ئامادەبوونیان هەبووە وەکو: (فوئاد مەجید میسری، فوئاد قەرەداغی، کەمال میراودەلی). بۆ نموونە هەندێ لە نووسینەکانی (فوئاد قەرەداغی) دەربارەی چیرۆکی (حوسێن عارف) لە نووسینە ڕەخنەییە باشەکان بوو، کە دەکرێ ئاماژەی پێ بدرێت.

*** ئەی ئەو نووسینانەی نێوان ڕوانگەییەکان و نووسەرانی دەرەوەی ڕوانگە چۆن هەڵدەسەنگێنی؟**

– حەز دەکەم بەرلەوەی بێمە سەر ڕوانگە بڵێم ساڵی ١٩٦٧ بوو کە هاوڕێی جوانەمەرگ (لەتیف حامد) کۆ شیعرێکی دەستخەتی پێمدا. بێ ئەوەی کە ناوی شاعیرەکە بهێنێت و پێی وتم حەز دەکەم بزانم باری سەرنجت بەرانبەر ئەم کۆمەڵە شیعرە چییە. کە خوێندمەوە هەستم کرد شاعیرێکی نوێ دوای (گۆران) لە دایک بووە. دوایی بۆم دەرکەوت ئەو شاعیرە (لەتیف هەڵمەت)ە. لە دایکبوونی ڕوانگەش دوای دەرچوونی بەیانەکەی (فاضل العزاوي و سامي مهدي و خالد علي مصطفى و فوزي كريم)ە. هەرچەند گرووپی ڕوانگە نکوڵی لەوە دەکەن، بەڵام ئەوانە هەر هەموویان لەو کاتەدا لە ژێر یەک خێوەتدا بوون. جاری واهەبوو

قسه و بۆچوونی دانیشتنی سەر مێز دەبوو بە شیعر. چەند کەسێک هەمان بیروبۆچوونی یەکتریان بڵاو دەکردەوە، بەڵام ناشکرێ نکوولّی لەوە بکەین جۆرە بزاڤێکیان خوڵقاند لە ڕووی داڕشتنی ئەدەبییەوە.

لەبەرئەوەی ئەوانەی خاوەنی فیکر و هزری پێشکەوتن خواز بوون ڕووبەڕووی ئەو گرووپە بوونەوە چونکە ئەوانیش وەکو تەوژمی مستەقبەلییەکانی ڕووس ڕووبەڕووی پووشکین و شاعیران و نووسەرانی داهێنەر بوونەوە، کە خۆیان نوێنەری سەردەمن. نالی و شاعیرانی تری کلاسیکیان ڕەت دەکردەوە و بە دواکەوتوویان لە قەڵەم دەدان. دوایی هەر خۆیشیان لە هەڵوێستەکانیان پاشگەز بوونەوە و جارێکی تر گەڕانەوە سەر داننان بە داهێنانی شاعیرە کلاسیکییەکاندا و تەنانەت (فەرهاد شاکەلی) لە کاتی خۆیدا دەمەقاڵێکی بە نووسین لەگەڵ مندا بەرپاکرد، کە من شاعیرانی دەستەی ڕوانگەم لەو ئاستەدا سەیر نەدەکرد بەپێی چوارچێوەی مێژوویی، کە لە (گۆران)یان تێپەڕ کردبێت کەچی کاتێ ئەو کۆ شیعرێکی بە ناوی (پرۆژەی کودەتایەکی نهێنی) بڵاوکردەوە تێیدا نووسیبووی گوایە لە گۆرانی تێپەڕ کردووە، کەچی هەر خۆیشی کە چووە سوید و فێری سویدی بوو شیعرەکانی (گۆران)ی کرد بە سویدی. (عەبدوڵڵا پەشێو)یش نووسیبووی من واز لە شیعر دەهێنم ئەگەر بەخۆم ڕانەپەرمووم کە لە گۆرانم تێپەڕنە کردبێت.

مادەم لێرەدا کە ناوی "جەلالی میرزا کەریم" هات ئەو کاتە شاعیرەکانی گرووپی ڕوانگە وەک ڕابەر و مامۆستایەک سەیری ئەویان دەکرد. بەرلەوەی کە شیعر بڵاوبکەنەوە پیشانی ئەویان دەدا. لە هەمووانیش زیاتر توانی ئیقاعی شیعری کوردی بگۆڕێت

ئاشکرایە کە گۆران یەکەمین شاعیرە، کە کاری کردۆتە سەر شیعری نوێی کوردی. کەم شاعیرانی شەستەکان و دوای شەستەکان بەرچاو دەکەون کە لە سەرچاوەکەی گۆران ئاویان نەخواردبێتەوە

*** وەکو دەزانین فەرهاد شاکەلی لە**

دەرەوەی ڕوانگە بوو. خۆیشی گوتوویەتی ئەو لە دەرەوەی ڕوانگە بووە ئەمە چۆنە؟

-هەندێک لەو نووسەرانە وەک بلێی شەپۆلی نوێخوازی ڕایمالین، کەچی لەو ئاستەدا نەبوون بتوانن لە ڕەوتەکەدا بەردەوام بن. هیوایش هەیە لە گۆڤاری ڕوانگەدا کە بەرهەمی بلاوەکردەوە بە ڕوانگەیی ناو دەبرا. (فەرهاد)یش هەرچەندە شاعیرێکی داهێنەر نەبوو، بەلام بەوە ناسرا کە ڕوانگەییە.

*** لێرەدا سەرنجێک هەیە. لە ڕاستیدا فەرهاد شاکەلی لە چاوپێکەوتنێکدا لە (ئەنتۆلۆژیا) دەلێت: من دەفتەری شیعرەکانم لای شاعیری کۆچکردوو (جەلالی میرزا کەریم) بوو. ئەو بەبێ پرسی من دوو شیعری لە ژمارەکانی گۆڤاری ڕوانگەدا بلاو کردبووەوە؟**

- مادەم لێرەدا کە ناوی (جەلالی میرزا کەریم) هات ئەو کاتە شاعیرەکانی گرووپی ڕوانگە وەک ڕابەر و مامۆستایەک سەیری ئەویان دەکرد. بەرلەوەی کە شیعر بلاوبکەنەوە پیشانی ئەویان دەدا. لە هەمووانیش زیاتر توانی ئیقاعی شیعری کوردی بگۆڕێت هەرچەندە بەداخەوە ئەو شاعیرە ڕابەر و گەورەیە پشت گوێ خراوە، من نەبێت چەند جارێک لەسەرم نووسیوە ڕەخنەی کوردی لای لێ نەکردۆتەوە.

*** ئەوەی دەربارەی (عەبدوڵلا پەشێو) نووسیت چ جۆرێ بوو؟**

- ئەوەی دەربارەی (عەبدوڵلا پەشێو) نووسیم لایەنی سیاسی هەبوو، کە گاڵتەی بەڕەوتی تێکۆشان دەکرد هەر ئەویش ڕەنگدانەوەی شیعرەکانی نزار قەبانی بوو. لایەنی دووەم کە منی وروژاند ئەو بە گژداچوونە توندە بوو، کە گوایە ئەو لە سنووری (گۆران)ی تێپەڕاندووە. کەچی کۆمەڵێک شیعری لەملاو لەولا وەرگرتووە بۆ نموونە لە نزار و نازم حیکمەت و شاعیری یۆنان (لاوس لاورس) وەرگرتبوو، کە بەزەقی لە شیعرەکانیدا دیاربوون. منیش دەقی بەرچاوی ئەو شاعیرانەم هێنانەوە و لەگەڵ شیعرەکانی بەراوردم کردن، چونکە بەڕاستی (عەبدوڵلا پەشێو) هەر چەندە شاعیرێکی ناسک بوو، بەلام لەپڕ ئەو بازدانەیم لە (شەونامەی شاعیرێکی تینوو)دا هاتە بەرچاو لام دیاردەیەکی سروشتی نەبوو، چونکە لەپڕ بوو بە شاعیرێکی کوردی ئاستی نزار قەبانی.

*** ئایا ڕەخنەی کوردی لە کەیەوە و کێ دەستی پێ کردووە. ئەکادیمییەکان ڕایان وایە لە سالانی بیستەوە دەستی پێ کردووە. لەو وتارەی بە ناوی**

سـیـاپۆشــەوە نووسـراوە. هەندێکی تر (ڕەفـیق حـیلمی) و دوای ئەویش (عەلائەدین سەجادی) بە ڕابەر دادەنێن. ئێوە لەم ڕوانگەوە چی دەڵێن؟

– وشـەی ڕەخنە هـەر لە سـەردەمـی مەلای جزیری و ئەحمەدی خـانییەوە لە شیعرەکانیاندا هـاتووە، بەڵام پاش لێکۆڵینەوەیەکی قـووڵ بۆم دەرکەوت حاجی قـادری کۆیی یەکەمین کەسە کە لە سـەردەمـی خۆی لە ڕەخنە گەیشتبێ ، یان کە ڕەخنە لە بنچینەوە لە (نقد) واتە (دراو) وەرگیراوە. حـاجی شـیـعرەکانی خـۆی وا دەخاتە بەرچـاو کە هـەمـوو کـەس ناتوانێ پەی پێ ببـات، لەبەرئەوە شـیـعرەکـانی ناو ناوە (نقد) ڕەخنەگریش بە (صـراف)، هـەروەهـا چەمکی ڕەخنەی ئەدەبیش هـەر لـە زەمانی یۆنـانییەکانەوە ئەوە دەگـەیەنێ کە جیاکردنەوەی دراوی زیو و زێڕی قـەڵب و ڕەسـەنە. ئـەوجا تۆ دەتوانیت حـوکمی بەسـەردا بدەیت. هـەندێک دەڵێن ڕەخنە بە شـێوەیەکی زانسـتی، هەرچەندە سـەرەتایش بووە لە نووسینەکانی (سیاپۆش) وە دەست پێ دەکات، دوایی ئاماژە بۆ (فایەق بێکەس) دەکرێت کە ئەو شیعرانەی بۆ (گەلاوێژ) دەهـاتـن دەخـــرانە بـەر دەســـتی ئەو و هەڵـیـدەســـەنگاندن و دوای پـەســـەندکـــردن بڵاوی دەکـردنەوە، هـەندێ نموونەی ڕەت دەکـردەوە و بەوەش تووشـی سـەرئێـشـە دەهـات و زۆر بە توندوتیـژی وەڵامـی دەدانەوە. نـاکرێت ئـامـاژەش بۆ ئەنجـوومـەنی ئەدەبیـاتی ئەمین فـەیزی (١٩١٩) نەکەین کە زۆر زیرەکانە باس لە شیـعر دەکات کە بەهرە و لێ زانینە بە تایبـەتی کە ئامـاژە بۆ (شـێخ ڕەزای تاڵەبانی) دەکات، کـەچـی ڕەخنەگرێکی مـیسـری وەک دکـتۆر شـەوقی ضـیف دوای شـەسـتەکان ئەو بۆچوونەی بـەرانبـەر شـاعـیرێکی وەکـو امرؤالقیس هـەیە.

ئـیـتـر نووسـینەکـانی (ڕەفـیق حیلمی) لە بەرگی یـەکـەم و دووەمـی شـیـعـر و ئەدەبیـاتی کـوردیدا هـەنگـاوێکی ترە بـەرەو ڕەخنەی ئـەدەبی کـوردی بـە تایبـــەتی لە بەرگـی دووەمـــدا هـەست دەکەین بە باکگراوندێکی دەوڵەمـەند و بەجۆرە پرۆگرامـێک شـیعر هـەڵدەسـەنگێنێ. ئەگـەر لەم بوارەدا زیاتر کـاری بکردایە پەنجـەی زیاتر لەسـەر نەخـشـەی ڕەخنەی کـوردی دیارتر و بەهـادارتر دەبوو.

*** ئەی وا نابینی کە ڕەخنە لە حـەفتـاکاندا دوور بووە لە پەیڕەو و پرۆگرام، زیاتر باری سەرنج بووە؟**

– ڕاسـتـە زۆربەی ڕەخنەکانی ئەو سـەردەمە باری سـەرنج بوون بە تایبەتی ئەو کـەسانەی کە لە ڕۆژنامەکاندا کاریان دەکرد. نووسینەکانیان پەلەکردنی پێوە دیارە و میتۆدیان نییە،

هـەروەها بڵاوكـــردنەوەی ڕەخنەی ئـەدەبی زیـاتر بـۆ گـۆڤـار دەشـێت نەک ڕۆژنامـە لەبەرئـەوە ئەوانەی لەو بوارەدا كـاریان دەكـرد بە دەگـمـەن لێكۆڵینـەوەیەكی بەپێز و قووڵیان بڵاوكردۆتەوە.

ئەو لێكۆڵینـەوەیەی دەربارەی شـیـعـری كەلكێشـی (سـەباح ڕەنجدەر)م نووسـی نموونەی بەرچاوی بۆ چوونەكەمە

*** چ ڕەخنـەگرێک، یان چ تەوژمـێكی ڕەخنـەیی ئـەورووپی، یان عـــەرەبی لە سـەرەتادا سوودی پێگەیاندوون؟**

– لە سـەرەتاوە زیاتر نووسـینەكـانی دكـتـۆر علی جواد الطاهر بوو. پاشـان یەكەمین كتێب كە كاری لێ كردم، ئاسـۆی ڕەخنەی فراونتر كـردم. كتێبەكەی دكتۆر شـەوقی ضیف بوو بە ناوی (الشعر ومذاهبه) لە دوایـیـدا بەرهـەمـەكـانی فـاضل ثـامـر، لە دەرەوە، بەرهـەمـەكانی نووسـەرانـی میسر د. محـمد مندور و عـزالدین اسـمـاعـیل و كـمـال ئەبو دیب... تـاد. لە ئەورووپییەكانی تریش ئەی. ئای. ڕیچاردز.

*** بـۆچـوونـت دەربـارەی ڕەخـنـەی ئـەكــادیمی چیـیــە. ئایا لایەنە نەرێیەكانی ئەو لەوەدان كە زیاتر پەل بۆ دەرەوەی دەق دەهاوێ؟**

تاكوتەرا هـەبێت لەناویدا دواڕۆژێكی باش چاوەڕوانیان بێت وەكو "كاروان عـومـەر كاكە سـوور و جەبار جـەمال غـەریب" كە زمانێكی زۆر سـفـت و سـۆڵ و ڕۆمانسـییانەیان هـەیە

– ئەو شـێـوازەی ڕەخنەی ئەكـادیمی كـە بەناو ئەكادیمییە جۆرە كۆت و پێوەندێكە ئەو ئازادییەی كە ڕەخنەگـر وەک مـافـێک بە خـۆی دەدات تا ڕادەیەک سنووری بۆ دەكێشرێ، تەنانەت لە نامەی ماسـتەر و دكـتـۆراشـدا ئەو مـەرجـانەی كـە بەسـەر نووسـەری نامـەكەدا دەسـەپێنرێن زۆر شـت لە كرۆكی بابەتەكە دە شێوێنن، كە دەكرێت خـاوەن نـامـەكە پێوەندیدار نەبێت بەو مــەرجــانەوە، لەبەرئەوە دەبینـین زۆربەی

تێزەکان پڕکراوەن لەلک و پۆپ و زیادە، زیاتر نزیکن لە ڕاپۆرت نەک لێکۆڵینەوەی زانستی، هەندێ لەوانە ڕەنگە نەتوانن بابەتێکی داڕشتن داڕێژن. لە هەمان کاتدا بڕوانامەی ماستەر، یان دکتۆرایان پێ ڕەوا دەبینرێ ئیشەکانیان تەناتەت کۆکردنەوەی زانیارییە لەم سەرچاوە و ئەو سەرچاوە بێ ئەوەی خاوەنی بیروڕاو بۆچوونی خۆیان بن. ئەمە لەلایەک لە لایەکی ترەوە پابەندبوونی نووسەری تێزەکە بەڕێنماییەکانی مامۆستای سەرپەرشتکار، ئەگەر بە هەڵەشدا چووبێت لە پەل و پۆی دەخات لەبەرئەوە من وەکو ڕەخنەگرێک کە زۆرجار ئامادەی وتووێژەکانی زانکۆی بەغدا و زانکۆی سەلاحەدین بووم کەسانێک کە دوورن لە بواری ئەدەب و ڕۆشنبیری بەداخەوە لە ڕێگەی بڕوانامەکانیانەوە دەخرێنە ناو زانکۆ لەو ئاستەدانین بتوانن شتێ بەشتێ بکەن. زیاتر برەو بەو مەڵبەندە بدەن کە سەرچاوەی بالای ڕۆشنبیری و زانستە.

*** گۆران شاعیرێکی داهێنەرە کاریگەری بەسەر نەوەکانەوە هەبووە. حەفتاکان چییان لە (گۆران) وەرگرتووە، لەکوێدا بە جێیان هێشتووە؟**

– ئاشکرایە کە گۆران یەکەمین شاعیرە، کە کاری کردۆتە سەر شیعری نوێی کوردی. کەم شاعیرانی شەستەکان و دوای شەستەکان بەرچاو دەکەون کە لە سەرچاوەکەی گۆران ئاویان نەخواردبێتەوە. هەندێکیان هەر لەسەر ئەو ڕێچکەیە مانەوە، هەندێکی تریشیان هەنگاویان بەرەو پێشەوە نا. لێرەدا حەز دەکەم ئاماژە بەچەمکی تێپەڕاندن بکەم. هەڵبەت ئاشکرایە کە شاعیرانی دوای (گۆران) سنووری گۆرانیان بڕی، بەڵام بەپێی چوارچێوەی مێژوویی ناکرێ بڵێین کە تەجاوزیان کردووە و جێ پەنجەیان لەسەر شیعری کوردی بەقەد قەبارەی گۆران دیارە. ئەمەش وا ناگەیەنێت کە تێپەڕکردن نییە. چونکە ئێمە ئەگەر ئەو ڕایەمان هەبێت مانای ئەوەیە حوکم لەسەر ڕەوتی بەرەو پێشەوەچوون دەدەین، کە وەستاوە. دەمێنێتەوە سەر مەسەلەی دابڕاینی مەعریفی کە هەندێ کەس وا دەزانن بوونی ئێستا، یان وەکو دومەڵانێکە لەخۆیەوە هەڵتۆقیوە بێ ئەوەی حساب بۆ ڕابردوو ڕۆڵی، یان نەوەکانی پێش خۆیان بکەن.

لەو ڕوانگەیەوە من لەو بڕوایەدام شیعری ئەمڕۆ مۆرکی سەردەمی خۆیی و ئایندەی میللەتەکەمان بەخۆوە دەگرێت بە تایبەتی شیعری ئەو شاعیرانەی کە ڕابردوو بە ئێستاوە دەبەستنەوە و ئێستاش بە دواڕۆژەوە، کە بەڕاستی شاعیری ڕەسەنن و زەمینەیەکی لەباریان بۆ خۆیان ڕەخساندووە، کە دەتوانم بڵێم ناهەژێن و لە جێگای خۆیان وەک کێوی

توندوپتەو خۆیان ڕاگرتووە.

*** کێن کە دەتوانن بڵێن گۆرانیان تێپەڕکردووە؟**

– بەکاریگەری گۆڕانکاری ژیان و بەرەو پێشەوەچوونی ڕەوتی مێژوو، خەم وپەژارە و خەم وخولیای شاعیری ئەمڕۆ ناکرێن لە قاڵبە مەییوەکەی پێشوودا بمێنێتەوە. بۆیە لەگەڵ ڕەوتی ڕووداوە خێراکانی ژیاندا ڕێگا دەکەن. شتی تازەش دێننە بەرهەم. بۆیە چەند شاعیرێک هەن کە دەکرێ وەک نموونە ئاماژەیان بۆ بکەین لەوانەش: لەتیف هەڵمەت، شێرکۆ بێکەس، سەباح ڕەنجدەر، قوبادی جەلی زادە، کەریم دەشتی، ڕەفیق سابیر، ئەنوەر قادر محەمەد، ئەحمەدی مەلا، نەوزاد ڕەفعەت، جەلال بەرزنجی، دڵشاد عەبدوڵلا... تاد.

*** شاعیرانی حەفتا و هەشتا بە بەردەوامی حاڵەتی زنجیرەیی دەبینی لە فەزای نوێگەریدا، یان ئەمان جیاوازن لە گۆران. واتە ئایا دەتوانین لەم بوارەدا نەوەیەک جیا بکەینەوە؟**

– دەتوانین ئەم چەند نەوەیە وەک زنجیرێکی زێڕین لە شیعری کوردیدا بە چاوی بایەخەوە سەیر بکەین، کە بەڕاستی شاعیرانی لێهاتوو ڕەسەنن، هەر نەوەیەک بەپێی توانا و کارامەیی و وزەی شیعری لەم بوارەدا خشتێکی لەسەر دیواری تەلاری شیعری کوردی داناوە. هەرچەندە هەر نەوەیەش ناکرێ لە ڕووی قەبارەی کارتێکردنی لەسەر سەردەمی خۆی بەیەک چاو سەیر بکرێت. جۆرە جیاوازییەک هەیە لە نێوانیاندا لە ڕووی وزەی شیعرییەوە. دەتوانین ئەوانە دابنێین بە تەواوکەری قۆناغی سەردەمی (گۆران)، بەڵام هەروەک گوتم هەموویان لەیەک ئاستدا نین هەندێکیان خاوەنی خودی ئەزموونی خۆیان نین و هەندێک لەوانە بەقەد ئەوەی کارتێکردنی شاعیرانی غەیرە کوردیان. چ لە ڕووی فیکرەوە چ لە ڕووی داڕشتنەوە پێوە دیارە.

*** شاعیرانی سەردەمی گۆران و دەوروبەری چ ڕۆڵێکیان لە پێشەنگیدا بووە؟**

– گۆران وەکو خۆی وتوویەتی کەوتبوونە ژێر کارتێکردنی (شعرای فەجری ئاتی) واتە شاعیرانی عوسمانی وەکو تۆفیق فیکرەت و ئەوانی تر. ئەم نوێکردنەوە بەکارتێکردتی دەرەوە بووە کە گۆران و شێخ نووری شێخ ساڵح و ڕەشید نەجیب و ئاوڕەحمان بەگی نفووس ڕێچکەکەیان شکاند. لە پێشەوەیاندا گۆران کە بوو بە دیاردە و ڕابەری ئەو ڕێبازە، هەرچەندە لە سەرەتادا کارتێکردنی بەسەر شاعیرانی ترەوە ئەوەندە بەزەقی دیار نەبوو،

وەکو هەر دیاردەیەکی نوێ، بەڵام لە ئەنجامدا بەرە بەرە ڕێچکەکە فراوانتر بوو، شاعیرانی تری بەخۆوە گرت وەکو: بەختیار زێوەر، دڵزار، کامەران، کاکەی فەللاح، هەردی، دیلان، ع. ح. ب. لەناو ئەوانەدا گۆران بە مامۆستا و ڕابەر دەناسرا و زیاتر کاریگەری هەبوو لەسەر نوێکردنەوە و نوێخوازی. ئەوانی تریش هەندێکیان هەرچەندە لە قەبارەی خۆیان زیاتر نرخیان دانێ بۆ نموونە: (کامەران موکری) نەبوو بەو شاعیرەی کە ویسترا ڕاگەیاندن بیکات بەو شاعیرە گەورە و ئەلتەرناتیڤی گۆران.

*** لەچ دەقێکی ڕەخنەییەوە چوارچێوە ڕەخنەییەکانی حەفتاکانیان بەجێ هێشتووە؟**

- دەتوانم بڵێم ئەو نووسینانەی دوای ڕاپەڕین بڵاوم کردوونەتەوە هەموویان سنوور بەزاندنی نووسینەکانی ساڵانی حەفتامن. چونکە من ئێستا بە تێڕوانینێکی نوێوە دەنووسم و سوود لە هەموو ڕێبازەکانی ڕەخنەسازی وەردەگرم، بەقەد ئەوەی کە خزمەتی نووسینەکانم دەکەن، نەک پابەند بم بە ڕێبازێک، یان فەلسەفەیەکی تایبەتی. بەلاشمەوە هەر ئەم جۆرە ڕێبازە خزمەت بە ئەدەب و ڕۆشنبیری کوردیمان دەکات، چونکە ڕێبازێک نەما وەکو پێشوو بە شێوەیەکی ڕەها مامەڵەی لەگەڵ بکەین، مادەمەکی ژیان لە گۆڕاندایە هرز و بۆچوونیش دەبێ لەگەڵ ڕەوتی ژیان هەنگاو بنێت، **ئەو لێکۆڵینەوەیەی دەربارەی شیعری کەلکێشی (سەباح ڕەنجدەر)م نووسی نموونەی بەرچاوی بۆ چوونەکەمە.**

*** بنیادگەری چی بە ڕەخنەی کوردی بەخشیوە، ئایا ئەم ڕێبازانە (بونیادگەری و پاش بونیادگەری و دیاردەگەری) هاتوونەتە ناو ئێمەوە، یان زۆرمان ماوە لێیان تێ بگەین؟**

- بونیادگەری ڕێبازێکی تازە نییە کە هاتبێتە ناو ڕەخنەی ئەدەبییەوە. ڕەگێکی مێژوویی دێرینی هەیە، هەر لە سەردەمی یۆنانییەکانەوە تاکو ئێستا. ئەمەی کە ئەمڕۆ هەندێ بە ناوی بنیادگەرییەوە دەقەکان شی دەکەنەوە زۆریان لە بنەماکانی بنیادگەری نەگەیشتوون بۆ نموونە: ڕۆلان پارت بنیادگەری ڕەت کردەوە، پەنای بردە بەر لە چێژی دەق. بنیاتگەری تەنیا ئەوە نییە کە ڕەخنەگر پەنا دەباتە بەر ئەو دەقەی کە لە هەندێ شوێندا (هاوڕژ) بەخۆوە دەگرێ، بەڵکو ئەرکی ڕەخنەگر ئەوەیە کە کاری ئەرکیۆلۆژیانەی (هەڵکۆڵین) جێبەجێ بکات لە پشت دەقەکەوە دەقێکی تر بخوێنێتەوە بە مەرجێ خاوەن دەقەکە لە خودی دەقەکە نەترازێنێ و دەقەکە نەکات بە ملکی خۆی. دەشکرێت هەر شتێک کە لایەنی

ئەفـــراندنی تێـدا بێت، ڕەخنەگــر شــانی بداتە بەر و بیــخــاتــە بەر ڕووناکی باری ورد و سەرنجی قووڵەوە، هەروەها هیچ مەرج نییە ڕەخنەگرێک ئەگەر بە شێوازێکی بنیادگەریانە لە دەقەکە نەکۆڵێتەوە ڕەت بکرێتەوە، گرینگ لێرەدا جۆری داهێنانی دەقەکەیە، کە لە ڕەخنە ئەدەبییەکەدا ڕەنگ بداتەوە، دەتوانم لێرەدا ڕەخنەیەکی لێکدانەوە لە دێڕە شیعرێکی (أبو نواس)دا وەک نموونەیەکی داهێنەرانە بهێنمەوە کە (أبو نواس) دەڵێت:

الا فاسقنی خمراً وقل لی هي الخمر

ولا تسـقني سـراً ان امكن الجـهـر

ئەمە لە کاتێکدا تەنیا أبو نواس بۆ ئەوە چووە ئەگەر بکرێ مەیەکەی بە ئاشکرا بداتێ پێویست ناکات کە بە نهێنێ بێت لە کاتێکدا یەکێکی تر دێت وەک ڕەخنەگرێک دەڵێت مەبەستی أبو نواس بەشداریکردنی هەر پێنج هەستەکانە، کە چێژ لە نوشینی مەیەکە وەربگرێت.

لێرە ناکرێت ئێمە بە تەواوەتی ڕێبازی بنیادگەری چ بە شێوەیەکی ڕەها قبووڵکەین، یان ڕەتی بکەینەوە، بەڵکو دەبێ زیرەکانە و وریایانە مامەڵەی لەگەڵدا بکەین. بەقەد ئەوەی خزمەتی ڕەوتی ئەدەبی و ڕەخنەی ئەدەبیمان دەکات سوودی لێ وەربگرین. بە داخەوەش ئێمە زۆرجار هەندێ شت لای خۆمان دەورووژێنین پێمان شتێکی زۆر تازەیە لە کاتێکدا دەمێکە لە ئەورووپا پووکاوەتەوە.

*** نوێگەری کوردی لە هەشتاکاندا دەوڵەمەندتر بووە لە حەفتاکان، ئایا چۆن لەوە دەڕوانن؟**

- شتێکی ئاشکرایە کە ئێش و ژانی میللەتی کورد بە گشتی و شاعیرانی بە تایبەتی لە حەفتاکان زیاتر بوو، جگە لە فراوانبوونی مەودای خۆ ڕۆشنبیرکردن، دەتوانم بڵێم ئەمە هۆکاری سەرەکی دەوڵەمەندبوونی شیعری ساڵانی هەشتاکان بوو.

ڕۆشنبیربوونیش بەهۆی زۆربوونی کتێب و چاپەمەنی و ئاسانی گواستنەوەی هۆیەکانی ڕاگەیاندن، کە درێژبوونەوەی دوای ڕێکەوتننامەی ئازاری ١٩٧٠ بوو. ئەم هۆکارانە کارێکی گەورەیان کردە سەر شیعری نوێ و شاعیرانی هەشتاکان، کە زیاتر بە ناخی گیروگرفتەکانی میللەتەکەمان شۆڕببینەوە و کاری داهێنەرانە بخوڵقێنین. دەتوانین بڵێین ئەزموونی شاعیرانی هەشتاکان درێژبوونەوەی ئەزموونی حەفتاکانە وەکو تەواوکەری یەکتر.

*** مـادام باس هـاتە سـەر باسی شـاعـیرانی هەشـتـاکـان، پێمـان باشـە بگەڕێینەوە بۆ سـاڵانی شەستەکان، بۆ نموونە لەلای عەرەب شـەستەکان بە دەیەیـەکی پڕ پیت و گەرمـوگوڕی داهـێنان دادەنرێت نموونە: ئەگەر سـەیری شـاعـیرانی سـاڵانی شـەسـتی عیـراقی وەکـو فـازیل عـەزاوی و هـاوەڵەکـانی بکەین، هـەروەها لـە شەسـتـەکانـدا لە مـیـسـر و سـووریا و تـەنانـەت لە ئەدەبی ئەورووپاشدا زۆر گۆڕانکاری گرینگ و گەورە روویان داوە، کەچی لە بواری رۆشنبیـری کوردیدا سـاڵانی شـەسـتەکانی نەک بەرەو پێشـەوەچوون نەبوو، بەڵکو کشانەوەیەکی لەبەرچاو دەبینرێت. بۆچی ئەمە وایە؟**

– دەتوانم ئـەو سـەردەمـە بە سـەردەمـی تاریک لە قـەڵەم بدەم. (گـۆران)ی لـێ بتـرازێ شـاعیرێک، یان چیرۆکنووسێکی وا لەم بـوارەدا نادۆزیتـەوە کە ڕوخسـاری داهێنانی پێوە دیار بێت، بەلای منیشـەوە ئەم دیاردەیە بۆ نزمی ئاستی ڕۆشنبیری کوردی دەگەڕێتەوە، بە پێـچـەوانەی شـاعـیـران و نووسـەرانی عـەرەبەوە کـە بـۆ خـوێندنەوە لە دایک بووبوون و خوێندنەوەیان کردبوو بە پیشـە و قسـەیەکی ئەتەمیش هـەیە (خوێندنەوە کلیلی کەسایەتییە) نموونەشـمان لەم ڕووەوە هێجگار زۆرە. شاعیرێکی وەک (ئیلیـەت) ئەگەر هـەرسـی سـامانی کـولتـووری مـرۆڤـایـەتی نەکـردبایە، نەیدەتوانـی شـاکـارێکی وەکـو (وێرانەخـاک) بەرهـەم بهێنێت. یان فـازیل عـەزاوی نەیدەتوانی ڕۆمـانی (القلعة الخـامسـة) و (مـخلوقـات فـاضل العزاوي الجميلة) بەرهـەم بهێنێت. ئەمـەو جگە لە بارودۆخـە سیاسـییـەکە هـەواو کـەشێکی ناسەقامگیری بەخۆوە گرتبوو.

*** سستی رەخنەی دروستی کوردی بۆچی دەگەڕێتەوە؟**

– دوو هۆکاری بنچینـەیی لـەم بوارەدا دەور دەبینن: یەکەمیان: سـەرقـاڵبوونی ڕەخنەگر بە کـاری ڕۆژانەوە هـەڵپەکردنی بە دوای ژیاندا، کە ئـەوەندە ناپەرژێتە سـەر خۆ خـەریککردن و خۆ تەرخـانکردن بۆ کاری ڕەخـنـەیی. دووەمـیان: نەبوونی ڕادەیەکـی بەرز لە ڕۆشنبـیری کە زەمـینـەی لەبـار بۆ ڕەخنەگـر دەرەخـسـێنێت. ئێسـتـا هـەندێک لەو ڕەخنەگـرە لاوانەی کـە دەستیان داوەتە قـەڵەم ئەوەندە باکگراوندێکی ڕۆشنبیری و زمان ناسییان لە هـەگبەدا نییە بە حوکمی ئەوەی زۆربەی هـەرە زۆریان چ زمانی عەرەبی، یان هـەر زمانێکی تری زیندوو بە چاکی نازانن بەڕاسـتی و دروسـتی شان بدەنە بەر ڕاپەڕاندنی ئـەرکی ڕەخنە، بۆیە دەبینین زۆر کـەس لەوانەی خـۆیان لـە قـەرەی ڕەخنە دەدەن نووسـینەکانیـان کـرچ و کـاڵە و نیشـانە ناپێکێت.

*** چۆن هەوڵبدرێت بۆ دامەزراندنی (کۆمەڵەی ڕەخنەگرانی کورد)، بەلاتانەوە وا باشە وەک یەکەیەکی سەربەخۆ بێت، یان یەکەیەکی سەر بە یەکێتی نووسەران؟**

– بەلای منەوە پەسەندترە، کە کۆمەڵێکی سەربەخۆ بێت، چونکە هیچ مەرج نییە لە چوارچێوەی یەکێتی نووسەران، یان هەر ڕێکخراوەیەکی تر، ڕەخنە لە دایک بێت هێندەی ئەوەی کە پشت بە خودی ڕۆشنبیری و کارامەیی ڕەخنەگر دەبەستێت. بۆیە دەکرێ ئەو کەسانە کە بەڕاستی ڕەخنەگرن و جێ پەنجەیان لەسەر نەخشەی ڕەخنەی ئەدەبیدا دیارە (کۆمەڵێک) لەو بابەتە دروست بکەن و بە حوکمی نێزیک بوونەوەیان لێکتر و وتووێژی بەردەوام دەتوانن تا ڕادەیەک ئەو کەلەبەرانەی کە لەناو ڕەخنەی ئەدەبیدا بەدی دەکرێت چارەسەر بکەن و تەکانێک بە ڕەخنەی ئەدەبی کوردی بدەن. دەشکرێ گۆڤارێک هەر بە ناوی ڕەخنەوە، یان ڕەخنەگرەوە دەربکرێت.

*** وەکو ڕەخنەگرێک کە لەگەڵ چەند نەوەیەکدا بەردەوامیتان هەبوو. ئایا چۆن لە دیاردەیەکی وەکو هەندێ لە هەشتاکانی هەولێر دەڕوانن. لەوانەش شاعیرانی وەکو: ئەنوەر مەسیفی، سەباح ڕەنجدەر، دڵشاد عەبدوڵلا، جەلال بەرزنجی، عەباس عەبدوڵلا یووسف؟**

– دەکرێ ئەم دیاردەیە لە چەند لایەنێکەوە هەڵبسەنگێنین. کە لە کاتی خۆی پێیان دەگوترا شاعیرانی (پێشڕەو – تەلیعی) هەندێ لەوانە کەوتبوونە ژێر کارتێکردنی (خزعل ماجدی) و پێوەندییەکی قووڵیان لەگەڵیدا هەبوو، ئەمە لەلایەک. لەلایەکی ترەوە خەم و پەژارە و ئێش و ئازاری تایبەتی خۆیان هەبوو، کە بە شێوازی خۆیان دەریان دەبڕی جگە لەوەی هەندێ لەوانە هەوڵی ئەوەیان دەدا کە جۆرە زمانێک دروست بکەن، کە بەلای منەوە وەک بنچینەیەکی زانستی زمان دیاردەیەکی کۆمەلایەتییە. نەک کارێکی تاکە کەسی. لەبەرئەوە جۆرە ئیشکالێتێکیان لە زماندا دروست کرد. ئەویش بەکارهێنانی هەندێ وشەی ناوچەیی بەکارهێنانی لە بواری زمانی ئەدەبی یەکگرتوودا ڕەت دەکرێتەوە. نموونە: بەکارهێنانی (خۆر) بە مانای (خۆڵ و ڕۆژ)، لە کاتێکدا خۆر بە مانای ڕۆژ دێت. جگە لە وشەی تر، کە ئەمانە لە ڕاستیدا دەبنە شێواندنی زمان. نەک دەوڵەمەندکردنی، هەروەها داڕشتنی ڕستە و بنەماکانی ڕێزمان بەو شێوەی کە دەیانویست دەبوایە گۆڕانکاری لە زماندا نەکەن. چەندێک لەوانە پاش ماوەیەک بە خۆیاندا چوونەوە لە نێویاندا: (سەباح

ڕەنجدەر، ئەنوەر مەسیفی، عەباس عەبدوڵلا یووسف، جەلال بەرزنجی، دڵشاد عەبدوڵلا) ئەمە لە کاتێکدا هەر لەو سەردەمەشدا شتی تازەیان پێ بوو. دەکرێ هەڵوێستەیەک لەسەر بەرهەمەکانیان بکرێ و هەشە لەوانە زیاتر هەنگاو بەرەو پێشەوە دەهاوێ و ئەزموونە شیعرییەکەی زیاتر قووڵتر دەکاتەوە، کە ئەوانە ئێستا دەتوانم پێیان بڵێم شاعیرە نوێگەریخوازەکان، کە بەڕاستی لە بواری شێوازی دەستنیشانکردن و هەڵگێڕانەوە و تەنانەت بەکارهێنانی واقیعی سیحری گرەوی خۆیان بردۆتەوە.

دەکرێ بە تێڕوانینێکی ئەمڕۆ. نەک بەتێڕوانینی سەردەمی هەشتاکان لێکۆڵینەوە لە بەرهەمەکانیان بکرێ و لەو شیعرانە جیا بکرێنەوە کە لاوازن. لە کاتێکدا کە شیعریان تێدایە بە زمانی سفت و سۆڵ و ڕۆحیەتێکی تازە داڕێژراون، چونکە ئەو شاعیرانە نموونە وەک: (هاشم سەڕاج، سەباح ڕەنجدەر، دڵشاد عەبدوڵلا، عەباس عەبدوڵلا یووسف، ، جەلال بەرزنجی، ئەنوەر مەسیفی)، شێوازی تایبەتی خۆیان هەیە و دەخرێنە خانەی شاعیرە نوێگەریخوازەکان.

*** لە کەیەوە ئاشنایەتیتان لەگەڵ نووسەرانی عەرەبدا پەیدا کردووە و کامانەن ئەو نووسەرانەی کە پێوەندی بەهێزتان لەگەڵیان هەبووە؟**

– پێوەندیم لەگەڵ نووسەرانی عەرەبدا زیاتر بۆ ساڵی ١٩٥٩ دەگەڕێتەوە کە چووم بۆ کۆلێژی پەروەردە بەشی عەرەبی کە ژمارەیەک لە شاعیران و چیرۆکنووسانی عەرەب لە کۆلێژەکە لەگەڵمدا بوون. لەوانەش فازیل عەزاوی، عبداللطیف، د. صلاح نیازی، لە دواییدا جەواهیریم لە دەرەوەی زانکۆ ناسی، هەروەها فازل ثامر و یاسین نصر و فوزی کەریم و هاشم شەفیق وعامر بەدر حەسوون و روشدی عامل و حەمید سەعید و یاسین تەها حافظ و محمد خضیر و جلیل قیسی.

*** چۆن دەڕوانیتە چیرۆکی کوردی بە تایبەتی لاوەکان؟**

– من زیاتر هەر لە کۆنەوە بە چیرۆکەکانی (ئیبراهیم ئەحمەد، شاکر فەتاح، حوسێن عارف، محەمەد مەولوود مەم، ڕەوف بێگەرد، محەمەد فەریق حەسەن، کاکە مەم بۆتانی، مستەفا ساڵح کەریم، موحەڕەم محەمەد ئەمین، لەتیف حامد، عەبدوڵلا سەڕاج، ڕەوف حەسەن... تاد) ئاشنابووم لە دواییدا چیرۆکەکانی محەمەد موکری، ئەحلام مەنسوور و محەمەد رەشید فەتاح و شێرزاد حەسەن و جەلیل کاکە وەیس و ئەحمەد محەمەد ئیسماعیل. بەپێی تواناش بە کوردی و عەرەبی شتم دەربارەیان نووسیون و هەندێکیشیم

لێ وەرگێڕاون بۆ عەرەبی، بەڵام یەکەمین چیرۆک کە کاری تێ کردم چیرۆکی (چای شیرین) بوو کە لە گۆڤاری (شەفەق)دا بڵاوکرابووەوە و پاداشتی یەکەمی وەرگرتبوو. ئێستا زۆرجار ماڵەوە پێم دەڵێ لەو تەمەنە چای شیرین بۆ تۆ زۆر خراپە، بەڵام ئەو تێ ناگات کە چای شیرین چ دال و مەدلوولێکی بۆ من هەیە، دواتر چیرۆکی (شەبەق) بوو، کە لەگەڵ چەند چیرۆکێکی تردا کۆمەڵەی ڕۆشنبیری کوردی بڵاوی کردەوە. ئەم چیرۆکە لای من زۆر بەهێزتر بوو لە (چای شیرین) کە کۆتاییەکەیم بە چرکەی تەقاندنەوە لە قەڵەم دا، کە شتێکی گرینگ لا وروژاندم. چیرۆکیش ئەگەر حاڵەتی وروژاندنی تێدا نەبێت و شتێکت لەلا دروست نەکات ئەوە هەر گێڕانەوەیە و زیاتر نییە. بەداخەوە لە چیرۆکی لاوەکانماندا بە دەگمەن ئەو حاڵەتە هەستی پێ دەکرێت، زۆربەیان دوورن لە بەکارهێنانی تەکنیکی نوێی چیرۆک. مەگەر **تاک و تەرا هەبێت لەناویدا دوارۆژێکی باش چاوەڕوانیان بێت وەکو (کاروان عومەر کاکە سوور و جەبار جەمال غەریب) کە زمانێکی زۆر سفت و سۆڵ و ڕۆمانسییانەیان هەیە،** هەروەها (عەتا محەمەد و فاروق هۆمەر و ئاکۆ کەریم مەعرووف) کە ئەمانەش سەرەتایەکی باشیان هەیە. ئەگەر زیاتر خۆیان بە خوێندنەوە و خۆ ڕۆشنبیرکردنەوە خەریک بکەن ئەوا دەشێ ببنە خاوەنی دەنگ و ڕەنگی تایبەتی خۆیان.

*** ئەگەر خەڵاتێکی ڕەخنەیی هەبێت پێشنیار دەکەیت بە ناوی کێوە بێت؟**

- ئەمین فەیزی

*** بۆچوونت بەرانبەر ئەم ڕەخنەگرانە چییە؟**

١- فاضل ثامر:

- دەتوانم بڵێم یەکەمین کەسە کە سوودم لە بەرهەمەکانی وەرگرتووە لە نووسینەکانمدا ئاماژەم پێ کردوون.

٢- یاسین النصیر:

- یەکێکە لەو نووسەرانەی لە جوانناسی شوێن تێ دەگات و مافی خۆی داوەتێ. جگە لە باری سەرنجی وردی دەربارەی شانۆ.

٣- جابر عصفور:

- یەکێکە لە ڕۆشنبیرە گەورەکانی عەرەب و ڕێبازی بونیادگەری زۆر چاک تێ دەگات. کتێبی البنیویة ئەو وەریگێڕاوە زۆر سوودم لێ وەرگرتووە.

٤- یمنی السعید:

– بەرهەمەکانی زیاتر چاویان کردمەوە تا لە بواری ڕەخنەدا شارەزایی زیاتر پەیدا بکەم.

٥– عبدالملك مرتاض:

– بەرهەمەکانیم خوێندۆتەوە، بەڵام زۆریش ماندووت دەکەن و سوودێکی وام لێ وەرنەگرتووە.

٦– حاتم الصگر:

– یەکێکە لە برادەرەکانم، لە بواری ڕەخنەدا ڕۆڵێکی باشی هەیە و نوێخوازە.

٧– عەبدوڵڵا ئیبراهیم:

– شتێکی ئەوتۆیم نەخوێندۆتەوە.

٨– محەمەد ئەلجەزائیری:

لە سەرەتادا شتێک بوو نووسینەکانیم بەلاوە زۆر باش بوو، بەڵام بەداخەوە کە چووە پاڵ دەسەڵاتی رژێم ئەو هێز و پێزەیان نەما بە پێچەوانەی کتێبە زلەکەیەوە (ویکون التجاوز).

٩– عەزەدین مستەفا ڕەسووڵ:

– لە سەرەتادا کە کتێبەکەی خۆی (الواقعية في الأدب الكردي) کە لە ١٩٦٤دا پێ بەخشیم بەلامەوە سەرکەوتن و کرانەوەیەکی نوێ بوو لە ڕەخنە و لێکۆڵینەوەی ئەدەبی کوردیدا. دوای ئەمیش کتێبەکەی دەربارەی خانی زۆرکاری تێکردم (خاني شاعراً و مفكراً و فيلسوفاً) کە ڕۆژی گفتوگۆ کردن دەربارەی بە ڕۆژی کوردستان لە قەڵەم درا.

١٠– کەمال میراودەلی:

– بە چمکێکی پێشکەوتن خوازانەی بابەتییانە و وردبینانە بەرهەمەکانی هەڵدەسەنگاندن بە تایبەتی ئەوانەی دەربارەی گۆرانی نووسیبوون، بەڵام ئێستا ئەو دەنگ و سەدایەی نەماوە.

١١– فوئاد قەرەداخی:

– یەکێک بوو لەو ڕەخنەگرانەی کە بە ڕۆشنبیرییەکی فراوانەوە هاتە ناو کۆڕی ڕەخنەوە ماوەیەکی زۆریشە لەو بوارەدا بێ دەنگە.

١٢– فوئاد مەجید میسری:

– یەکێکە لەو ڕۆشنبیرانەی کە داکردنێکی ڕۆشنبیری فراوانی هەیە، زیرەکانە دەچێتە ناو هەر بابەتێک کە لێی بدوێ، بەڵام جاروبار زۆر توندوتیژە.

١٣- عەبدوڵڵا تاهیر بەرزنجی:

- پێشتر زیاتر بە عەرەبی دەینووسی، نووسینەکانی بە زمانی عەرەبی بەلای منەوە جۆرە دەنگ و سەدایەکی هەبوو، ئێستا نووسینە کوردییەکانی بە حوکمی ئەوەی، کە پەنا دەباتە بەر سەرچاوەیەکی زۆر. بەپێز و باڵاترن لە نووسینەکانی پێشووی تری و داهاتوویەکی گەشی لێ چاوەڕوان دەکەم.

١٤- مەریوان وریا قانیع:

- یەکێکە لەو گەنجە خوێن گەرمانەی کە بە دڵسۆزییەوە مامەڵە لەگەڵ ئەدەب و ڕۆشنبیریی و فیکر دەکات و شتی نوێی پێیە و لە دەربڕینەکانیدا مرۆڤێکی بێ فیزوهەوایە، ئەمەش نیشانەی سەرکەوتنی ڕۆشنبیرە. منیش گەشبینم، کە لە دواڕۆژدا پانتایەک لە بواری ڕۆشنبیریدا بۆ خۆی دەکاتەوە.

١٥- عەتا قەرەداخی:

- یەکێکە لەو نووسەرانەی بە ڕوانینێکی نوێ و عەقڵێکی کراوە مامەڵە لەگەڵ بابەتەکان دەکات، جگە لە سەرچاوەی کوردی و عەرەبی پەنا دەباتە بەر سەرچاوەی ئینگلیزی، تا ئێستاش کۆمەڵێ لێکۆڵینەوەی بەپێزی پێشکەش بە ڕۆشنبیری کورد کردووە. نووسەرێکی بە بەرهەم و بە سەلیقەشە لە هەڵبژاردنی بابەتەکانیدا، دڵنیام کە جێگایەکی دیاری لە ڕۆشنبیری کوردیدا بۆ خۆی دەکاتەوە.

١٦- ئازاد عەبدولواحید:

- یەکێکە لەو ڕەخنەگرانەی کە لە بواری ڕەخنەدا توانیویەتی خۆی پێ بگەیەنێت و بەرهەم پێشکەش بکات و جێگای خۆی کردۆتەوە لە بواری ڕۆشنبیری کوردیدا.

*** کاتی ئەوە هاتووە کورد باسی خەڵاتی نۆبڵ بۆ خۆی بکات؟**

- بۆ نا. ئێمەش وەک هەر میللەتێکی دنیا خاوەنی ئەدەبێکی لەبن نەهاتووین هەرچەندە کە داگیرکەر ویستوویەتی زمانەکەمان بشێوێنێ و پێناسەی نەتەوەییمان بگۆڕێ، بەڵام نەیتوانیوە گیانی کوردایەتیمان لە ڕەگ و ڕیشەوە هەڵکێشێ. وەک (سەلیم بەرەکات) دەڵێ: من کە بە زمانی عەرەبی دەنووسم دەمەوێت ڕۆحی کورد بە عەرەب بناسێنم، ئەمڕۆش ئەو یەکێکە لە نووسەرە داهێنەرەکانی ناوچەکە و شایەنی ئەو خەڵاتەیە، هەروەها (یەشارکەمالی) بە نەژاد و ڕۆح کورد و بە زمانی تورکی نووس.

*** ئایا بواری وەرگێڕان هەقی خۆی دراوەتێ بە تایبەتی بەڕێزتان لەم**

بوارەدا خزمەتێکی دیارتان هەیە؟

– پێش هەموو شتێک ئەوەی کە ئەرکی وەرگێڕان دەگرێتە ئەستۆی خۆی دەبێ لە هەردوو زماندا شارەزابێت و لە پەناو پێچی هەردوو زمان بگات و بەپەلە دەست نەکات بە وەرگێڕان. بە تایبەتی وەرگێڕانی شیعر کە (مەحموود دەرویش) بە تاوانی لە قەڵەم دەدات وەک ئەوەی دەشوبهێنێ کە هەرچەندە وەرگێڕان جوان بێت وەک ماچکردنی ئەو کچە شۆخەیە لە پشت شووشەی پەنجەرەوە بێت. بۆیە بەداخەوە زۆربەی ئەو وەرگێڕانەی کە دەکرێن دوورن لە ئەمانەت، چونکە پەلەکردنی پێوە دیارە، چونکە وەرگێڕ لەگەڵ دەقەکەدا ناژی، وەرگێڕانیش ئەرکێکی یەکجار قورسە و بە هەموو کەسێک ڕاناپەڕێ. خۆ ئەگەر بۆ نموونە بە هەندێ دەقی عەرەبیدا کە کراون بە کوردی، یان بە پێچەوانەوە بچینەوە بەراوردیان بکەین، دەبێ گوللەیان پێوە بنێین.

*** دەکرێ ناوی ئەو شاعیرانەمان پێ بڵێیت شیعریانت کردووە بە عەرەبی، یان بە پێچەوانەوە؟**

– لەتیف هەڵمەت، قوبادی جەلی زادە، سەلاح محەمەد، عوسمان شەیدا، سەباح ڕەنجدەر، تاد.. نازم حیکمەت، ئەراگۆن، نیرۆدا، لۆرکا، کە لە عەرەبییەوە کردوومن بە کوردی.

*** لە سەرەتادا وتت شیعرم بە عەرەبی نووسیوە. ئایا ئێستا دەنووسی؟**

– ساڵی ١٩٦١ لە گرتووخانەی سەرا لە بەغداد سێ کۆپلەی شیرین بەهارەی (ئیبراهیم ئەحمەد)م کرد بە عەرەبی، کە خەریک بووم هەموویان بکەم، بەڵام بارودۆخەکە ڕێگای نەدا هەمووی تەواو بکەم بۆ نموونە: ئەم چەند کۆپلەیەم وەرگێڕاوەتە سەر زمانی عەرەبی بە شیعر:

لا تعش للموت بل مت للحياة
كيف تسمو دون لقيا النكبات
لن تهاب القيد يدوي ابداً
فالقيد للمعصم لا روح الأباة

***

يا حبيبي انا ادري اثر الجرح الدفين
انت مثلي برعم المربع دوماً تبتغين

لي انا بحر الأماني ولك الغاية حيرى
انا ان ام اتذمـر كـيف انت تيـأسين

***

يا حبيبي ضحك الروض لزهو السعداء
لكن القيد يذل الناس في ارض الشقاء
انما العـيـد وافـراح الصـبـايا للربيع
كلهـا للشــعب اذ ينعم حــراً بالهناء

دوا شـيعـريشم كـه به زمانى عـهرهبى له سـالّى ١٩٦٤دا نووسـيـوه ئـيتـر دواى ئهوه به عهرهبى شيعرم نهوتووه ئهمهش دهقهكهيهتى.

مع نيسم الذكرى
يلفني الصمت الغريب
وحدي مع الدرب الكئيب
كم انادي
والهفتاه!
هل من مجيب؟
فاذا الصوت يردد:
ماتت الذكرى وايام السكينة.